

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Александър Георгиев Гребенаров – Институт за исторически изследвания
при БАН

за дисертационния труд на Мартин Веселинов Вълков на тема „Българското
военноадминистративно управление в Поморавието, Косово и Вардарска Македония
1915–1918 г.” за присъждане на образователната и научна степен „доктор” към
Софийски университет „Св. Климент Охридски”, Исторически факултет, Катедра
„История на България”

Дисертационният труд на Мартин Вълков е посветен на важна тема, разкриваща проблемите на българското управление в три области по време на Първата световна война – Поморавието, Косово и Вардарска Македония. Независимо от вековната давност на събитието, представени са непознати аспекти от войната, които до този момент са убягнали от полезрението на изследователите. Предложените и обосновани хронологически рамки на труда не търпят възражение, тъй като следват началото и края на военните действия, които българската държава води – от включването ѝ във войната през октомври 1915 г. до Солунското примирие през септември 1918 г.

Направеният историографски преглед и началният исторически обзор показват, че докторантът познава добре изворова база, както и съществуващите мнения за старата вражда между България и Сърбия. След договора в Букурещ (1913), когато Вардарска Македония влиза в държавните предели на Сърбия, противоречията се изострят още, защото завзетата територия е обявена за „Южна Сърбия”, а населението за „прави сърби”. Политиката на асимилация, денационализация и насилие, практикувана от 1878 г. спрямо българите в Поморавието и Понишавието, се утвърждава и в Повардието.

В началната част на труда, състоящ се от увод, 5 глави и заключение, с общ обем 392 страници, е направен детайлен анализ на концепцията за военна окупация. Авторът разглежда правилата, определени от две международни Хагски конференции, за правния статут на новоприсъединени територии. До този момент тази материя не е била обект на специално изследване. Юридическите тълкувания от автора на понятията *суверенитет*, *анексия* и *окупация* имат основания, защото сблъсъкът между ръководителите на държавните институции за управлението на Поморавието, Косово и Вардарска Македония поражда множество въпроси. Те обясняват част от неумелата или по-скоро неефикасна политика за духовно обединение на населението от трите изследвани области към Родината-майка.

Научният труд има редица достойнства, които заслужават внимание. Показани са в нова светлина стремежите на българските управляващи среди да приобщат безболезнено „новите земи” чрез инициативи на Народното събрание, Министерския съвет и Главното командване, проследени са функциите на Моравската и Македонската военноинспекционни области, учредени през декември 1915 г., вкл. и кадровите промени в ръководния им състав, разгледани са структурите им, административно-териториално им обхват, разделението по окръзи, околии и променени наименования, разкрити са особеностите на окупационната военна система, отделните ѝ формирования и дислокация на частите, коментирана е дейността на трите власти – военна, военно-съдебна и административна.

Други приносни моменти в труда се съдържат в страниците, посветени на съзидателната дейност на държавата и местната интелигенция в областта на просветата, културата и църквата. Въпреки военния недоимък, българската държава намира сили да разкрие училища, обучаващи на българско четмо и писмо хиляди деца, да създаде клонове на дружба „Морава” с културно-просветни цели, да съдейства за разпространяване на Божието слово чрез възстановяване на българските епархии и храмове, и изпращане на български свещеници.

Похвални са усилията на Мартин Вълков, че разглежда и нелицеприятни събития от българската военна политика, свързани с репресии и интернирания, понякога и с изстребление на местни жители – все негативни явления, които обикновено остават извън обсега на научните изследвания. С основание той отделя специално внимание на причините, развоя и потушаването на Топличкото въстание. Както е известно, страниците за това събития в научната книжнина са твърде недостатъчни, а нерядко използваните факти са интерпретирани тенденциозно с цел да бъде компрометирано българското управление през войната.

Друг приносен момент на труда е включената подробна етнодемографска статистика на „новите земи”, обособена според различни показатели – народностно самосъзнание, език, религия. Докторантът анализира процесите на сърбизиране на населението в Моравско и видимото надмощие на албанския етнически елемент в Косово. Тук могат да се направят и някои бележки. Не може да се приеме безрезервно авторското твърдение, че на голяма част от небългарското население в Македония, състоящо се от мюсюлмани – турци, албанци и помаци, липсвало национално съзнание в съвременния смисъл на понятието. Пак в тази част докторантът е отделил българо-мюсюлманите (помациите) от българското население по подобие на използвана

статистика. Основният му извор обаче – доклада на преподавателя по турски език Димитър Гаджанов, който участва в експедицията през 1916 г. в Македония и Поморавието, съдържа негови слова, че помаците са „кръв от кръвта ни и плът от плътта ни”.

Към дисертационния труд могат да се отправят и още бележки. Така например не става ясно доколко участието на посочените ръководители на ВМОРО и дейци от македонската емиграцията, заели възлови постове в административната йерархия, е ползотворно и дали не създава условия за засилване на съществуващите преди това противоречия между тях. В недалечно бъдеще някои от изброените лица ще откажат да служат на българската национална кауза.

Читателите на този ценен труд, който вероятно ще бъде издаден, биха се заинтересували от държавната политика за разкриването и съхраняването на движимото българско културно наследство през този период. Иззетите тогава ценни предмети, най-вече от черкви и манастири в Македония, днес са изложени като ценни експонати в съвременни национални експозиции и предизвикват полемика сред историците на Балканите.

Направените бележки нямат за цел да омаловажават достойнствата на труда. Той заслужава внимание, заради важността на темата, която до този момент е оставяна встрани от изследователите, както и поради множеството научни приноси, някои от които бяха посочени. Докторантът е показал добри умения да открива, анализира, съпоставя и обобщава извори по темата. Основавайки се на тях, той представя своите позиции в изложението, без да игнорира съществуващите мнения. Дисертационният труд, авторефератът, отбелязаните приноси, както и публикациите на докторанта показват неговото израстване като млад и надежден учен.

В заключение препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Мартин Веселинов Вълков образователната и научна степен „доктор” и с пълна убеденост ще гласувам за това.

20.04.2015 г.

Доц. д-р Александър Гребенаров:.....